

B

BOEKEN OVER LANDSCHAP

EIGENHEID VAN DE IJSSELVALLEI

Joost Vermeulen

Relatie met het landschap

Waar je vandaan komt is belangrijk. Maar hoe belangrijk eigenlijk? Wat betekent die polder met eindeloze vergezichten en laaghangende bewolking waarin je als kind opgroeide voor de rest van je leven; wat voor rol speelt het bos dat achter je ouderlijk huis begon voor hoe je in het leven staat; en wat doet het met je als je bent opgegroeid aan de oever van een rivier, met zicht op uiterwaarden vol koeien?

Tjirk van der Ziel groeide op in een dorpje langs de IJssel. Twintig jaar geleden vertrok hij. Maar de rivier liet hij nooit echt achter zich. In een poging om te begrijpen wat hij voelde, keerde hij terug naar de bron. 'Ik ben geboren en getogen in de IJsselvallei, ging er naar school, maakte vrienden, had er werk, wandelde en fietste er zover ik kon. Tot ik vertrok. Na een kwart eeuw ga ik in die vertrouwde streek opnieuw op stap.' Zo eindigt de inleiding van Tjirk van der Ziel's boek *De roep van een rivier*. In de overige ruim 150 pagina's van dit interessante boek gaat de auteur

vervolgens op zoek naar wat hij zelf de 'eigenheid van het IJssellandschap' noemt. Die zoektocht levert niet alleen fraaie beschrijvingen van een karakteristiek landschap op maar ook lezenswaardige gedachtes over zijn relatie met het landschap van zijn jeugd. En waar de auteurs van vergelijkbare boeken, waarin iemand op zoek gaat naar het landschap van zijn jeugd, vaak niet verder komen dan individuele impressies slaagt Van der Ziel er in om – waar dat kan – zijn eigen positie los te laten en diepere lagen aan te boren. Want hoewel in het hele boek de IJssel centraal staat en alle aspecten van deze rivier aan de orde komen; haar geschiedenis; de mensen die er langs woonden; hoe de rivier bepalend is geweest voor de economische ontwikkeling van de streek – van Hanzesteden via baksteenindustrie tot toerisme – en zelfs de flora en fauna behandeld wordt, weet Van der Ziel voortdurend filosofische vragen op te roepen. Vragen als: 'wat maakt een plek uniek? En wat betekent dat voor de mensen die daar

wonen. Hoe lang werkt het eigene van de plek waar je vandaan komt door in de rest van je leven? Hoe bepalend is het landschap van je jeugd? Zijn we niet veel meer het resultaat van het landschap waarin we opgroeiden dan we denken?'

Je omgeving leren kennen

Complexe vragen die de auteur verweeft met anekdotes en gesprekken die hij optekende tijdens zijn 'nieuwe' reis door het landschap van zijn jeugd. Tochten waarbij hij vergezeld wordt door deskundigen; een archeoloog, een wandelfanaat, een bioloog, een kunstschilder en iemand die een eilandje in de rivier bewoont. Dit idee om zich op zijn ontdekkingsreis te laten vergezellen door 'onbekende deskundigen' heeft Van der Ziel ontleend aan een theorie van de Amerikaanse psychologe Alexandra Horowitz. Volgens deze Amerikaanse geleerde zijn wij door gewinning niet meer in staat de omgeving waar we in verblijven echt te zien. 'We kennen de plekken, maar echt kijken lukt niet meer'. Volgens haar heeft ons sensorische systeem namelijk een ingebouwd verdedigingssysteem. Om te voorkomen dat we

De IJsellinie, die van IJsselmuiden bij Kampen tot de Ooijpolder bij Nijmegen liep, kon in tien dagen onderwater worden gezet.

overprikkeld raken sluit het zich als het ware af voor indrukken. In het leven van alledag zetten we dus onbewust oogkleppen op. Om die oogkleppen af te kunnen werpen hebben we hulp van buiten nodig. Horowitz toetste deze theorie aan zichzelf. Ze liet zich tijdens een aantal wandelingen door New York, waar zij heel lang woonde, vergezellen door deskundigen. Die wezen haar op de vele soorten steen, de grote diversiteit aan letters en woorden die je op straat tegenkomt, op de verschillende stedelijke geluiden en zelfs op het vele dierlijke leven in de stedelijke omgeving. Het resultaat was dat een buurt die ze dacht te kennen opeens veel rijker aan indrukken bleek dan ze voor mogelijk had gehouden. Niet de dingen waren veranderd maar zij zelf. Het resultaat was, zo schrijft zij aan het einde van haar onderzoek dat: 'Er een gevoel van verwondering was losgemaakt, een gevoel waar we allemaal aanleg voor hebben maar waarvan we vergeten zijn hoe we er van moeten genieten. En dat gevoel heeft mijn identiteit als inwoner van New York versterkt.'

Waar het werk van Horowitz een louter psy-

chologische studie is, is het boek van Van der Ziel een meer persoonlijke zoektocht. Een zoektocht naar het landschap van zijn jeugd, een zoektocht ook naar de wortels van zijn bestaan. Want die liggen in de IJsselvallei. Eeuwenlang woonde zijn familie langs de rivier. Hij is een van de eersten die weg trok, de rivieroever verliet en 'elders' ging wonen. Maar twintig jaar wonen in een ander landschap – hoger en bosrijker – kon de rivier in hem niet verdringen. 'De glinstering van het water, vee in de uiterwaarden, het uitzicht van de winterdijk, de weidse hemel er boven, die beelden bleven trekken. Alleen al de gedachte maakt mijn ademhaling dieper, mijn hartslag sneller. Ik wil het beeld opslaan, de rivier bij de lurven pakken en mee naar huis slepen, want ergens sluimert in mij een diep verstepte emotie die steeds luider gaat roffelen.'

Het IJssellandschap

Wat volgt is een fraai beschreven zoektocht; een zoektocht waarin uiteindelijk dé identiteit van de IJssel niet wordt blootgelegd, maar waarin de auteur via de verhalen van

de deskundigen en (al dan niet toevallige) ontmoetingen met mensen die langs de rivier wonen een landschap ontdekt dat bekend is en ook weer niet. Kleine oneffenheden die hem nooit waren opgevallen blijken te verwijzen naar geologische processen aan het einde van de laatste ijstijd en onooglijke slootjes vormen de restanten van het systeem van vloeiweden, een ingenieus afwateringssysteem dat al in de middeleeuwen werd ontwikkeld om drassige uiterwaarden geschikt te maken voor beweiding. Hij ziet een landschap dat voortdurend verandert en tegelijkertijd een ongekende tijdloosheid heeft bewaard. Fraaie uiterwaarden die doen denken aan schilderijen van Ruysdael blijken nog geen tien jaar geleden te zijn aangelegd met tractoren en bulldozers, nieuwe, nostalgische natuur. De auteur herkent weliswaar het landschap uit zijn kinderjaren maar ziet ook de verschillen. De bocht in de rivier waar hij ging vissen bijvoorbeeld. Hij werd daar door de politie weggejaagd, niet omdat hij geen visvergunning had maar omdat de rivier ter plekke zo vervuild was dat het eten van gevangen vis levensgevaarlijk was geworden. Op diezelfde, nauwelijks veranderde plek, wordt nu snoekbaars gevangen en zwemmen meervallen van wel een meter. 'Als er een ding is wat

Over de IJssel wordt niet alleen gevaren met vrachtschepen. Er worden pleziertochten georganiseerd, bijvoorbeeld langs de Hanzesteden.

Zicht op de IJssel met links de stad Kampen.

mijn reis mij heeft geleerd is om het landschap – mijn eigen geschiedenis – telkens opnieuw te ontdekken. Steeds weer met nieuwe ogen naar de dingen te kijken!

De Koude Oorlog

Het IJssellandschap met nieuwe ogen bekijken doe je zeker ook wanneer je het boek *Drijvende stuwen voor de landsverdediging*, een uitgave van de Stichting Menno van Coehoorn, hebt gelezen. Een eenvoudig ogende witte schuur ter hoogte van Wijhe blijkt plotseling een militaire commando- post te zijn geweest. Verscholen in een bos aan de andere kant van de rivier geeft een roestige deur toegang tot een stelsel van bunkers. Luchtdichte sluizen, betegelde doucheruimtes en stellages vol gasmaskers zijn de sinistere symbolen van het grote gevaar waarvoor men hier meende te kunnen schuilen. Het zo vredig ogende landschap blijkt opeens te verwijzen naar oorlog en gevaar. Wie zijn best er voor doet ontdekt langs de oever van de IJssel iets dat tot 1986 zelfs een staatsgeheim was.

In 1953 was in het grootse geheim besloten om, in het kader van de toenemende spanningen tussen Oost en West, in het oosten van Nederland een laatste geallieerde verdedigingslinie aan te leggen. Deze linie, zou bestaan uit een ingenieus systeem van dijken, sluizen en afdammingen, waardoor in geval van oorlog de hele oostelijke oever van

de IJssel onder water gezet kon worden. Van IJsselmuider bij Kampen tot de Ooijpolder bij Nijmegen (een afstand van meer dan 120 kilometer) kon binnen tien dagen tot een ondoordringbare, gemiddeld zestig centimeter diepe watervlakte worden omgevormd. Dit water, dat te diep was om door heen te waden en niet diep genoeg om te bevaren, moest er voor zorgen de Russische opmars in de richting van de Noordzeekust met ten minste twee weken te vertragen. Die tijd was namelijk nodig om de geallieerden in de gelegenheid te stellen om via de West-Europese havens hun versterkingen aan te voeren. Hoewel de IJssellinie al in het midden van de jaren zestig aan belang verloor en grote delen ervan daarna onder dezelfde strikte geheimhouding als ze gebouwd waren weer werden opgeruimd, bleven er nog genoeg elementen over in te landschap. Restanten van de Koude Oorlog die pas nadat het IJzeren Gordijn definitief was gevallen zichtbaar werden. Die zichtbaarheid krijgt een extra dimensie in de wandelgids *Landschap van de Koude Oorlog*. In deze voortreffelijke thematische gids voert de sociaal geograaf Steven van Schuppen de wandelaar in acht dag-wandelingen door alledaags ogende landschappen. Maar waar als je er opnieuw naar kijkt opeens een stuk van de geschiedenis zichtbaar wordt. Een geschiedenis waaraan wij zonder het wellicht te beseffen deel van hebben uitgemaakt. ●

VERANTWOORDING

BESPROKEN BOEKEN

Tjirk van der Ziel (2015), *De roep van een rivier. Op zoek naar de eigenheid van het IJssellandschap*, Buijten en Schipperheijn, Amsterdam, isbn 978-90-5881-875-1, 160 pagina's

J.R. Beekmans en C. Schilt (red.) (print-versie 2013), *Drijvende stuwen voor de landsverdediging. Een geschiedenis van de IJssellinie*, Walburg Pers en Stichting Menno van Coehoorn, Zutphen-Utrecht, isbn 90-6011-991-6, 208 pagina's

Steven van Schuppen (2012), *Landschap van de Koude Oorlog. Wandelgids Veluwe en IJssel*, Willem's Adventure Publications, isbn 978-90-75437-39-3, 96 pagina's

OVER DE AUTEUR

Joost Vermeulen werkt als freelance journalist. Hij publiceert regelmatig in dag- en weekbladen over cultuur, geschiedenis en het Midden-Oosten. Daarnaast schreef hij een aantal wandelboeken en publiceert met regelmaat wandelverhalen in onder andere het tijdschrift *Te Voet*.